

Modele i mechanizmy integracji gospodarczej

Paweł Bożyk, profesor

Instytut Międzynarodowych Stosunków Gospodarczych, SGH

1. Pojęcie modelu integracji gospodarczej

Pod pojęciem modelu integracji gospodarczej będziemy rozumieli wyeksponowanie głównych i stabilnych w czasie elementów „nośnych” układu integracyjnego, z pominięciem drugorzędnych, zmieniających się szczegółów. Modele integracji nie są więc fotografiami istniejącej rzeczywistości, lecz jej obrazami uproszczonymi, pozwalającymi zrozumieć logikę tej rzeczywistości¹.

Analiza modelowa integracji gospodarczej jest użyteczna zarówno dla teoretyków — badaczy tego zjawiska, jak też dla praktyków, uczestniczących na co dzień w kształtowaniu polityki integracyjnej.

Teoretycy, formułując matematyczne bądź graficzne modele integracji, tworzą możliwość oceny logicznej spójności fragmentów bądź całościowych konstrukcji myślowych dotyczących integracji gospodarczej powstałych w przeszłości i tworzonych obecnie². Podejście modelowe pozwala ponadto tworzyć modele integracji jako wzorce dla polityki gospodarczej.

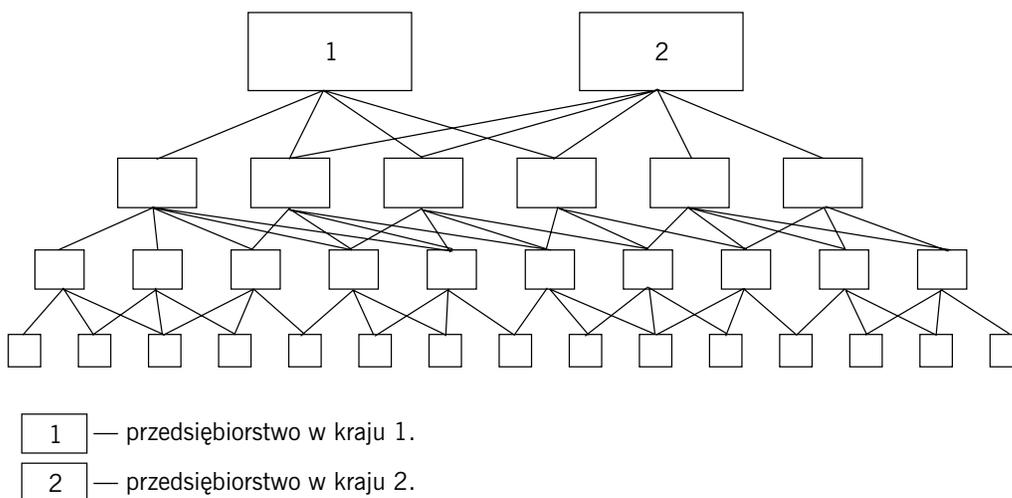
W praktyce podejście modelowe może przede wszystkim udzielić odpowiedzi na pytanie, czy transmisja konstrukcji ugrupowania integracyjnego (np. strefy wolnego handlu, unii celnej, wspólnego rynku itp.) z jednych warunków do innych przyniesie oczekiwane rezultaty. Dotyczy to przede wszystkim prób transplantacji różnych form integracji gospodarczej z krajów rozwiniętych gospodarczo do krajów słabo rozwiniętych. Nie mniej ważne znaczenie ma analiza modelowa dla krajów nowo wstępujących do ugrupowań integracyjnych. Pozwala ona bowiem na konfrontację prowadzonej przez nie polityki ekonomicznej z rozwiązaniami danego ugrupowania inte-

¹ Por. [Madej, 2002].

² Autorem, który po raz pierwszy dokonał całościowej analizy różnych modeli integracji regionalnej był Bela Balassa; w pracy pt. *The Theory of Economic Integration* wydanej po raz pierwszy w 1961 r. (por. [Ładyka, 2000, s. 25]) sformułował on następujące modele integracji: strefę wolnego handlu, unię celną, wspólny rynek, unię gospodarczą oraz pełną integrację gospodarczą. Każdej z tych konstrukcji przypisał przy tym różne właściwości.

Klasyfikacja B. Balassy została rozwinięta i uzupełniona przez Jacques’a Pelkmansa w wydanej w 1997 r. pracy: *European Integration, Methods and Economic Analysis*, Longman, s. 3–7. Jednocześnie J. Pelkmans porównał teoretyczne modele integracji w ujęciu B. Balassy z rozwiązaniami zastosowanymi w praktyce.

kooperacyjne określające przedmiot kooperacji, wymogi techniczne, rozmiary kooperacji, terminy dostaw, ceny elementów kooperacyjnych, formy rozliczeń itp.

Rys. 2.

Powiązania wertykalne między przedsiębiorstwami w dwu krajach

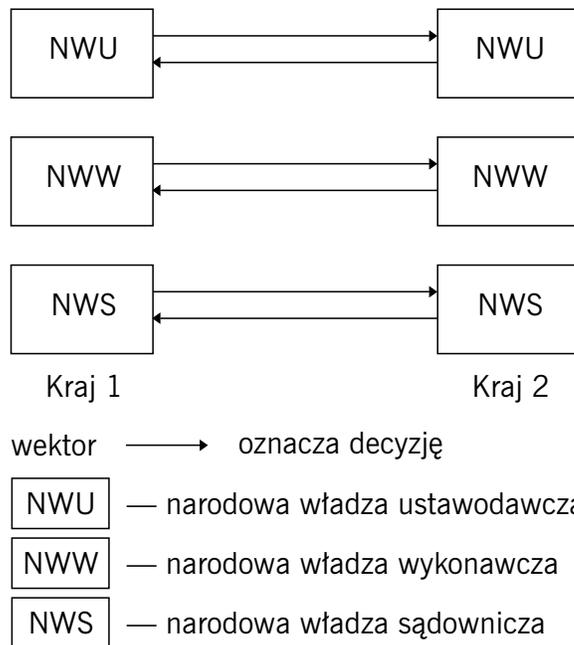
Rozwój powiązań rzeczowych w obrębie ugrupowania integracyjnego obrazowo można przedstawić za pomocą mechanizmu koła zamachowego, które — raz obrócone — kręci się od tej chwili zawsze tylko w jednym kierunku. W procesie integracji gospodarczej w mechanizmie tym uczestniczą przedsiębiorstwa, regiony, państwa i grupy państw, rozwijając coraz bardziej skomplikowane powiązania rzeczowe, od horyzontalnych począwszy, a na wertykalnych — skończywszy. Na różnych „szczeblach” koło to kręci się jednak z różną prędkością; na niektórych pojawiają się tak znaczne zahamowania, że prędkość zbliża się do zera.

Wtedy pojawia się zapotrzebowanie na usuwanie powstałych zahamowań przez usprawnianie istniejących i wprowadzanie nowych rozwiązań instytucjonalnych. Usprawnianie to jest jakby „smarowaniem” powiązań rzeczowych bądź też wymianą zużytych części. Dokonywane jest ono w obrębie danego ugrupowania integracyjnego bądź też przez rozszerzanie tego układu o nowe kraje (integracja „w głąb” bądź „wszerz”).

Innymi słowy, powstające w procesie integracji ograniczenia w rozwoju powiązań rzeczowych wymuszają na ośrodkach integracyjnych podejmowanie decyzji ułatwiających funkcjonowanie ugrupowania. Dokonuje się tego często metodą „prób i błędów”; nieudane rozwiązania są po pewnym czasie zastępowane nowymi, bardziej dopasowanymi do układu integracyjnego.

W ten sposób powstają kolejne, coraz bardziej rozwinięte i skomplikowane formy instytucjonalne, od strefy wolnego handlu począwszy, a na pełnej integracji gospodarczej — skończywszy.

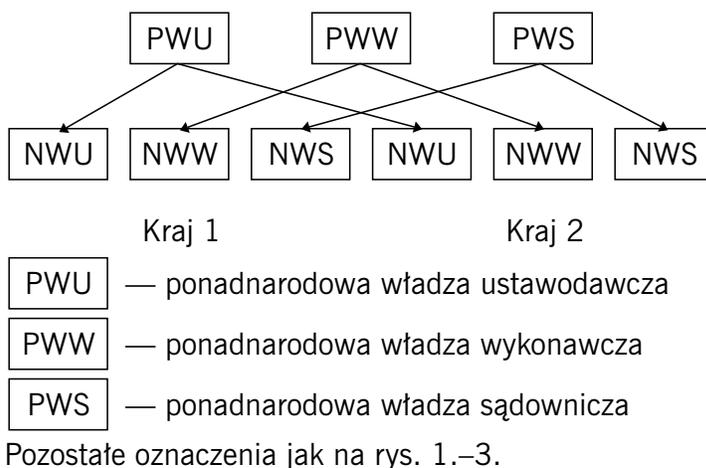
Powiązania instytucjonalne między integrującymi się krajami — podobnie jak rzeczowe — podzielić można na horyzontalne i wertykalne. Powiązania horyzontalne rozwijane są między równorzędnymi instytucjami narodowymi i służą wzajemnemu dopasowaniu polityki ekonomicznej w integrujących się krajach. Podzielmy te instytucje na trzy kategorie: ustawodawcze — kreujące prawo, wykonawcze — rozwijające powiązania gospodarcze zgodnie z tym prawem i sądownicze — zapobiegające naruszaniu ustaw obowiązujących w danym kraju. Załóżmy przy tym, że horyzontalne związki integracyjne rozwijane są między dwoma krajami. Graficznie ujęte są one na rysunku 3.

Rys. 3.

Powiązania horyzontalne między instytucjami narodowymi w dwu integrujących się krajach

W przypadku powiązań wertykalnych rozwijanych między instytucjami narodowymi pojawia się potrzeba utworzenia instytucji nadrzędnej. Tą instytucją nadrzędną może być instytucja narodowa jednego z integrujących się krajów, w przypadku, gdy politycznie podporządkowany jest mu drugi kraj (np. po zjednoczeniu Niemiec w 1992 r. instytucje NRD zostały zlikwidowane bądź podporządkowane instytucjom RFN). Może być też specjalnie utworzona instytucja ponadnarodowa, gdy kraje nie są wzajemnie uzależnione politycznie. Ilustruje to rys. 4.

Rys. 4.

Wertykalne powiązania instytucjonalne w procesie integracji gospodarczej dwu krajów

2. Modele integracji gospodarczej

Modele integracji gospodarczej podzielimy na dwie grupy; do pierwszej zaliczymy modele zdeterminowane przez horyzontalne powiązania rzeczowe i instytucjonalne, a do drugiej — modele zdeterminowane przez wertykalne powiązania rzeczowe i instytucjonalne. Pierwszą grupę modeli nazwiemy modelami międzynarodowej integracji gospodarczej i zaliczymy do niej strefę wolnego handlu i unię celną. Druga grupa modeli obejmuje modele ponadnarodowej integracji gospodarczej, w tym wspólny rynek, unię monetarną, unię ekonomiczną, unię polityczną i pełną integrację gospodarczą.

W tym kontekście utworzenie strefy wolnego handlu i unii celnej nie wymaga ponadnarodowych form integracji, bez tych zaś form prawidłowe funkcjonowanie wspólnego rynku, unii monetarnej, unii politycznej, unii ekonomicznej i pełnej unii gospodarczej jest utrudnione, a często nie jest możliwe. Wynika to z zasadniczej zmiany kryteriów integracji; w warunkach strefy wolnego handlu i unii celnej o korzyściach z integracji decydują komparatywne różnice w kosztach produkcji wymienianych wyrobów gotowych, w warunkach pozostałych form integracji (wspólnego rynku, unii monetarnej, unii ekonomicznej, unii politycznej i pełnej integracji gospodarczej), zdeterminowanych przepływem czynników produkcji w obrębie ugrupowania integracyjnego, kryterium różnic komparatywnych w kosztach produkcji jest zastępowane przez kryterium różnic absolutnych, a rzeczowe powiązania horyzontalne przez rzeczowe powiązania wertykalne.

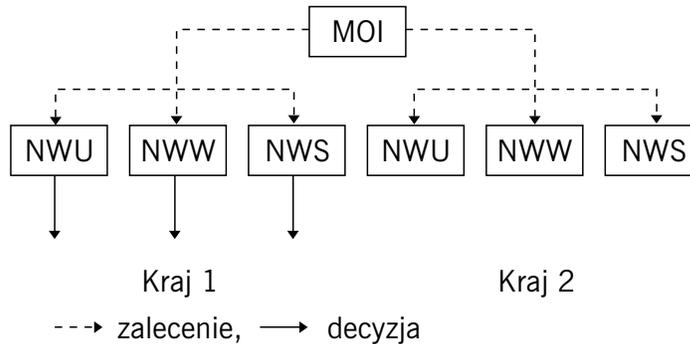
2.1. Model międzynarodowej integracji gospodarczej

Przyjmujemy dla uproszczenia, że strefę wolnego handlu bądź unię celną tworzą dwa kraje (1 i 2) prowadzące niezależną politykę ekonomiczną; o polityce tej decydują trzy instytucje: ich narodowe ośrodki władzy ustawodaw-

czej, wykonawczej i sądowniczej. Powiązania horyzontalne między tymi ośrodkami w dwu integrujących się krajach służą dopasowaniu narodowych polityk ekonomicznych do potrzeb integracji. Instytucją pomocniczą, usprawniającą koordynację narodowych polityk ekonomicznych, jest międzynarodowy ośrodek integracyjny (MOI).

Oznacza to, iż w modelu międzynarodowej integracji gospodarczej decyzje integracyjne podejmowane są przez narodowe ośrodki władzy ustawodawczej, wykonawczej bądź sądowniczej. W przypadku, gdy w ugrupowaniu integracyjnym uczestniczą więcej niż dwa kraje, pojawia się potrzeba utworzenia międzynarodowego ośrodka koordynującego narodowe polityki ekonomiczne; w innym przypadku koordynacja tej polityki poprzez rozwój powiązań instytucjonalnych kraj–kraj potrzebowałaby długiego okresu i dużej liczby kontaktów bilateralnych.

W warunkach integracji międzynarodowej ośrodek koordynacyjny pełni jednak wyłącznie funkcje usługowe w stosunku do integrujących się krajów, gromadząc informacje i przetwarzając je w zależności do potrzeb członków ugrupowania integracyjnego⁵. Nie może on więc podejmować jakichkolwiek decyzji obligatoryjnych dla integrujących się krajów, co najwyżej może te decyzje przygotowywać w formie zaleceń przekazywanych krajom uczestniczącym w ugrupowaniu. Przetwarzanie tych zaleceń w decyzje należy wyłącznie do kompetencji instytucji narodowych, które mogą to uczynić lub przejść nad zaleceniami do porządku dziennego.

MOI — międzynarodowy ośrodek integracyjny

Pozostałe oznaczenia jak na rys. 1.–4.

Rys. 5.

Model międzynarodowej integracji gospodarczej

W przypadku, gdy podstawę integracji realnej stanowią powiązania horyzontalne obejmujące wymianę wyrobów gotowych, tego typu model integracji

⁵ Por. [Międzynarodowe..., 1999, s. 279; Bożyk, 2002, s. 368–394; Bożyk, Guzek, 2002, s. 150 i n.

oparty na autonomicznie kształtowanej przez członków ugrupowania polityce ekonomicznej może utrudniać rozwój integracji, nie jest jednak w stanie rozwoju tego uniemożliwić.

Zgodnie z rysunkiem 5. zalecenia MOI zostały w kraju 1. przetworzone na decyzje integracyjne, w kraju 2. zaś zostały zignorowane, co oznacza, iż parlament tego kraju nie nadał im formy ustaw, rząd nie przetworzył je na uchwały i rozporządzenia, a sądy nie potraktowały ich jako obowiązującego prawa.

W warunkach integracji międzynarodowej, obejmującej wiele krajów, sytuacja, w której jeden z członków ugrupowania nie przetwarza zaleceń w decyzje, a więc nie transmituje działań koordynacyjnych ośrodka międzynarodowego, jest możliwa, choć stwarza potencjalne patologie. Dlatego też działalność koordynacyjna międzynarodowego ośrodka integracyjnego poprzedzona jest zwykle rozbudowaną procedurą testującą stosunek integrujących się krajów do postulowanych zaleceń koordynacyjnych. Dopiero w przypadku, gdy wszystkie kraje je akceptują, MOI przygotowuje odpowiednie zalecenia. Oznacza to, iż w warunkach integracji międzynarodowej nie jest możliwe narzucanie mniejszości krajów przez większość rozwiązań integracyjnych przez głosowanie; przyjęcie tych rozwiązań wymaga aklamacji.

Model integracji międzynarodowej ma zastosowanie wówczas, gdy u podstaw integracji znajdują się łatwo wymierne kryteria, w tym zwłaszcza rachunek kosztów komparatywnych określający korzyści uczestników procesu integracji. Dotyczy to integracji tradycyjnej i związanej z nią wymiany towarów gotowych.

W przypadku, gdy model międzynarodowej integracji gospodarczej przyjmuje postać strefy wolnego handlu, zadaniem międzynarodowego ośrodka integracyjnego jest doprowadzenie do wyeliminowania podstawowych utrudnień handlowych między partnerami (zwłaszcza ceł, a niekiedy także ograniczeń ilościowych), z tym, że każdy z krajów uczestniczących w strefie zachowuje pełną autonomię w kształtowaniu stawek celnych w stosunku do krajów trzecich⁶.

W przypadku natomiast, gdy model międzynarodowej integracji jest unią celną, zadaniem międzynarodowego ośrodka integracyjnego jest nie tylko doprowadzenie do eliminacji ceł (bądź też ograniczeń ilościowych) w stosunkach wzajemnych członków ugrupowania, lecz także do ujednoczenia taryfy celnej w handlu z krajami spoza strefy wolnego handlu⁷.

2.2. Model ponadnarodowej integracji gospodarczej

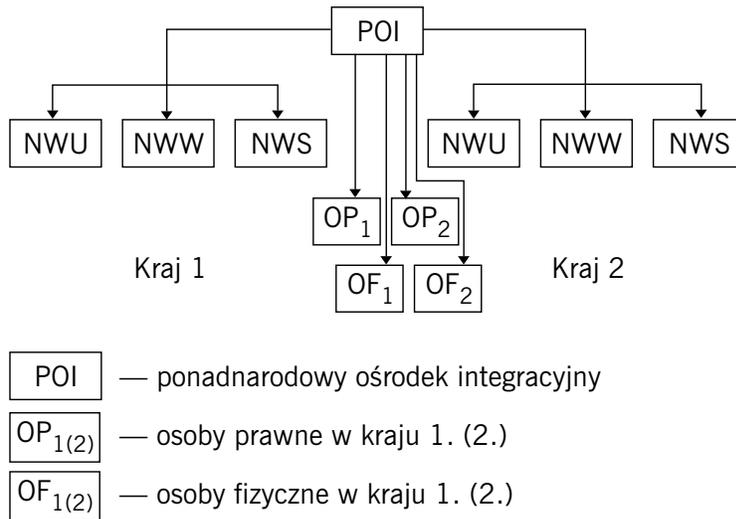
W przypadku, gdy w procesie integracji przepływ wyrobów gotowych zastępowany jest przez przepływ czynników produkcji, a powiązania horyzontalne — powiązaniem wertykalnymi, model międzynarodowej integracji przestaje być rozwiązaniem skutecznym. Nie zapewnia on realizacji umów

⁶ Por. [Baldwin, Venables, 1995].

⁷ Por. [Czepurko, 1972, s. 50 i n].

kooperacyjnych o charakterze międzynarodowym, zalecenia międzynarodowego ośrodka integracyjnego nie są bowiem obligatoryjne dla narodowych ośrodków władzy ustawodawczej, wykonawczej i sądowniczej. Pojawia się więc potrzeba jego zastąpienia modelem integracji ponadnarodowej. W formie graficznej przedstawia go rysunek 6.

Przepływ czynników produkcji między integrującymi się krajami prowadzi do tworzenia przedsiębiorstw ponad granicami państw, na podstawie kryterium korzyści absolutnych, przy czym powiązania międzynarodowe tych przedsiębiorstw mają w większym stopniu charakter wertykalny niż horyzontalny⁸.

Pozostałe oznaczenia jak na rys. 1.–5.

Rys. 6.

Model ponadnarodowej integracji gospodarczej

W tym przypadku decyzje ponadnarodowego ośrodka integracyjnego przekazywane są zarówno narodowym ośrodkom władzy ustawodawczej, wykonawczej i sądowniczej, jak i bezpośrednio osobom prawnym (przedsiębiorstwom) lub osobom fizycznym (obywatelom) poszczególnych państw.

Zakres kompetencji decyzyjnych ponadnarodowego ośrodka integracyjnego zależy przy tym od zgody wyrażonej przez kraje członkowskie; obecnie zgoda ta musi być dobrowolna, wyrażona na ogół w głosowaniu powszechnym. W przeszłości, zwłaszcza w odległej historii, nie brakowało jednak przykładów, gdy tworzenie ponadnarodowych ośrodków integracyjnych dokonywane było pod przymusem.

⁸ Por. [Grossman, Helpman, 1980].

Integracja ponadnarodowa może mieć różne formy. Najbardziej radykalną formą jest pełne wyposażenie ponadnarodowego ośrodka integracyjnego w całą władzę ustawodawczą, wykonawczą i sądowniczą, która uprzednio należała do narodowych ośrodków władzy. Oznacza to całkowitą utratę państwowości przez kraje członkowskie, do których należy jedynie administrowanie terenami, na których są położone.

Mniej radykalną formą integracji ponadnarodowej jest model, w którego ramach istnieje wprawdzie silna władza ponadnarodowa, z drugiej jednakże strony funkcjonuje rozbudowana władza ustawodawcza, wykonawcza i sądownicza na poziomie regionalnym.

Wreszcie — istnieć może (co potwierdziła historia) najmniej radykalna forma integracji ponadnarodowej w postaci zdecentralizowanej, gdzie organy ponadnarodowe retransmitują większość swych uprawnień na szczebel państwowy.

W literaturze przedmiotu nie brakuje zwolenników pierwszego podejścia do integracji ponadnarodowej, nazywanych federalistami⁹. Wypowiadają się oni za likwidacją państw i wszelkich podziałów na narody — ich zdaniem — zniewalających jednostki ludzkie. Lepszym rozwiązaniem — według tego podejścia — byłoby utworzenie silnego ośrodka władzy ponadnarodowej oraz rozdzielenie części dotychczasowych uprawnień państw między różne ogniw władzy lokalnej. Pozwoliłoby to stworzyć silną na szczeblu federalnym władzę ustawodawczą, wykonawczą i sądowniczą, a jednocześnie zapewnić bezpośredni udział ludności w podejmowaniu decyzji na szczeblu regionów i wspólnoty jako całości. W podejściu tym rezygnacji z suwerenności państwowej towarzyszyć miałyby nadanie suwerenności społeczeństwu.

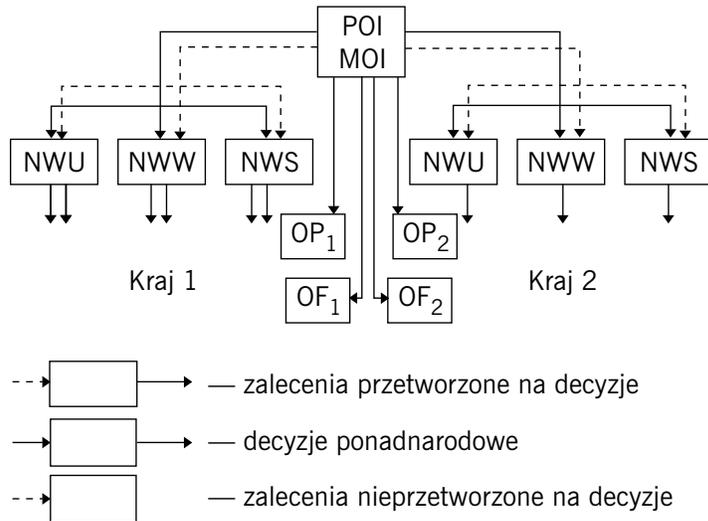
Tego typu wizja ponadnarodowego podejścia do integracji regionalnej pozostaje jednak wciąż konstrukcją czysto teoretyczną. Praktyka idzie raczej drogą stopniowego przekazywania uprawnień władzy państwowej organom ponadpaństwowym. Odbywa to się w sumie powoli, gdyż rezygnacja ośrodków władzy państwowej z uprawnień ustawodawczych, wykonawczych i sądowniczych jest kwestią wielce drażliwą i napotyka szereg barier (zwłaszcza w krajach małych i średnich).

2.3. Model „mieszany” integracji gospodarczej

Realizowany w praktyce model integracji regionalnej określić można jako mieszany, składający się, z jednej strony — z elementów typowych dla modelu integracji międzynarodowej, z drugiej zaś — z elementów typowych dla integracji ponadnarodowej [Scott, 1999, s. 80].

W tym modelu kompetencje ośrodka integracyjnego w części są międzynarodowe, w części zaś ponadnarodowe, co oznacza, iż pierwsze przekazywane są w formie zaleceń (linia przerywana), drugie — w formie decyzji (linia ciągła). Zalecenia w kraju 1. transformowane są na ustawy, rozporządzenia i trak-

⁹ Por. [Marszałek, 1996, rozdz. VII].

Pozostałe oznaczenia jak na rys. 1.–5.

Rys. 7.

Model „mieszany” integracji gospodarczej

owane jako obowiązujące prawo, w kraju 2. zaś — nie są „przetwarzane” na decyzje, przez co nie mają obligatoryjnego charakteru. W odróżnieniu od zaleceń decyzje podejmowane przez ośrodek ponadnarodowy są obligatoryjne dla obu rozpatrywanych krajów, co oznacza, iż respektować je musi zarówno narodowa władza ustawodawcza, wykonawcza i sędownicza, jak też narodowe osoby prawne i fizyczne.

Praktykę integracyjną Unii Europejskiej określić można jako proces przechodzenia od modelu integracji międzynarodowej do modelu integracji ponadnarodowej. Na razie jednak nic nie wskazuje na to, że proces ten zakończy się powstaniem w Europie ugrupowania integracyjnego typu federalistycznego [Marszałek, 1996].

3. Mechanizmy integracji gospodarczej

3.1. Pojęcie mechanizmu integracji gospodarczej

Pod pojęciem mechanizmu integracji będziemy rozumieli zasady funkcjonowania rynku w procesie integracji zdeteminowane przez funkcje jego parametrów, a więc cen krajowych i międzynarodowych, kursów walut, stóp procentowych itp.

W przypadku, gdy parametry te kształtują się wyłącznie pod wpływem relacji popytu–podaży (towarów, usług, kapitału, siły roboczej, technologii), mechanizm ma charakter wolnorynkowy.

W przypadku jednak, gdy poziom tych parametrów odchyła się pod wpływem polityki ekonomicznej od poziomu równowagi wolnorynkowej, mechanizm jest regulowany przez państwo.

Istnieje kilka sposobów dopasowania zasad funkcjonowania rynków narodowych do potrzeb integracji. Najprostszym jest ich skoordynowanie w skali ugrupowania integracyjnego; chodzi tu zwłaszcza o dopasowanie zakresu liberalizacji cen, relacji kursów walutowych i skali ich wahań, poziomów stopy procentowej itp. Sposobem o wiele trudniejszym jest wprowadzenie jednego — ponadnarodowego — rynku obejmującego wszystkie kraje uczestniczące w procesie integracji.

3.2. Mechanizm wolnego rynku i wolnego handlu¹⁰

Mechanizm wolnego rynku i wolnego handlu jest rozwiązaniem docelowym — najlepszym dla ugrupowania integracyjnego, o ile uczestniczące w nim kraje reprezentują zbliżone poziomy rozwoju gospodarczego, ich struktury są komplementarne, a podmioty gospodarcze — konkurencyjne. Wtedy mechanizm wolnego rynku i wolnego handlu umożliwia podejmowanie optymalnych decyzji ekonomicznych, a korzyści z integracji są dzielone równo pomiędzy uczestników procesu integracyjnego. Tak twierdzą zwolennicy ekonomii klasycznej¹¹.

Nawet jednak mechanizm całkowicie wolnego rynku i wolnego handlu nie może wyzwolić się spod kurateli państwa, które kształtuje zasady jego funkcjonowania (a więc kreuje prawo gospodarcze), dba o to, by zasady te były przestrzegane, a także zobowiązane jest do zapobiegania naruszaniu reguł wolnego rynku i wolnego handlu (np. przez monopole). W tych trzech czynnościach zawiera się rola państwa jako „stróża” porządku wolnorynkowego. Bez niej każdy system, w tym także wolnorynkowy, uległby anarchii.

Także w procesie integracji gospodarczej mechanizm wolnego rynku i wolnego handlu nie może być pozostawiony samemu sobie. O ile jednak w warunkach pojedynczego kraju zasady funkcjonowania mechanizmu wolnego rynku i wolnego handlu kształtuje państwo, o tyle w warunkach ugrupowania integracyjnego jest to powinnością decyzyjnych ośrodków integracyjnych. W przypadku integracji międzynarodowej funkcję tę pełnią narodowe ośrodki integracyjne z pomocą międzynarodowego ośrodka koordynacyjnego; w przypadku integracji ponadnarodowej — ponadnarodowe ośrodki integracyjne.

Dla uproszczenia założmy, że w obu przypadkach w kształtowaniu mechanizmu wolnego rynku i wolnego handlu uczestniczą ośrodki (narodowe bądź ponadnarodowe) władzy ustawodawczej, wykonawczej i sądniczej.

Ośrodki te są swego rodzaju „stróżami” wolnorynkowego porządku w integrujących się krajach, utrzymującymi praworządność, dbającymi o niezakłó-

¹⁰ Por. [Balassa, 1961, s. 37; Pentland, 1973].

¹¹ Por. [Pelkmans, 1997, s. 35; Mundell, 1961].

cone funkcjonowanie mechanizmów wolnorynkowych oraz stosującymi środki przymusu dla ochrony umów i kontraktów zawieranych zgodnie z prawem przez samodzielne podmioty gospodarcze.

Głównymi podmiotami gospodarczymi, na których opiera się funkcjonowanie mechanizmu wolnego rynku i wolnego handlu, są jednak producenci i konsumenci: samodzielni, niezależni, kierujący się w swej działalności integracyjnej wyłącznie parametrami rachunku ekonomicznego. Zgodnie z logiką tego mechanizmu tylko rynek powinien informować przedsiębiorstwa i pobudzać je do takiej produkcji, jakiej wymagają konsumenci.

Do podstawowych parametrów rynku, na których opiera się ten mechanizm, należą: ceny, pieniądź, kurs walutowy i stopa procentowa. Ośrodki integracyjne (narodowe bądź ponadnarodowe) za pomocą prowadzonej polityki ekonomicznej powinny stworzyć takie warunki, by wszystkie te narzędzia funkcjonowały w sposób niezakłócony, kierując się wyłącznie kryteriami rynku, sprzyjając podmiotom gospodarczym w podejmowaniu optymalnych decyzji integracyjnych. W zakres polityki ekonomicznej wchodzi polityka budżetowa, polityka fiskalna, polityka finansowa, polityka kredytowa, polityka pieniężna.

Mechanizm wolnego rynku i wolnego handlu w procesie integracji jest konstrukcją teoretyczną neoliberalnej szkoły ekonomii¹². W jej rozumieniu ceny, kurs walutowy i stopa procentowa powinny być w obrębie ugrupowania integracyjnego kształtowane wyłącznie na podstawie relacji popytu–podaży. Ceny towarów konsumpcyjnych zależą od podaży tych towarów i popytu na nie ze strony konsumentów; im popyt jest większy od podaży, tym wzrost cen jest większy i odwrotnie. Ceny towarów inwestycyjnych zależą natomiast od podaży tych towarów i popytu na nie ze strony inwestorów; im popyt inwestycyjny jest większy od podaży towarów inwestycyjnych, tym poziom cen jest wyższy. Wzrost aktywności inwestycyjnej w okresie krótkim prowadzi więc do wzrostu cen towarów inwestycyjnych, w okresie długim natomiast wpływa on na ogół na obniżkę cen towarów konsumpcyjnych i inwestycyjnych poprzez wzrost podaży tych towarów.

Kurs walutowy odzwierciedla relacje popytu i podaży na waluty obce; im popyt jest większy w stosunku do podaży, tym kurs waluty wykazuje tendencje wzrostowe, co oznacza, iż za jednostkę waluty zagranicznej trzeba płacić większą ilością jednostek waluty krajowej (deprecjacja, a w szczególnym przypadku — dewaluacja waluty krajowej). Zjawisko odwrotne, a więc spadek popytu na waluty zagraniczne, prowadzi do aprecjacji, a w szczególnym przypadku — rewaluacji waluty krajowej (wzrostu jej wartości w stosunku do wartości walut zagranicznych).

Stopa procentowa jest ceną kapitału; w warunkach wolnego rynku i wolnego handlu zależy ona od relacji popytu na kapitał i jego podaży, a więc, im

¹² Por. [Mundell, 1961].

popyt na kapitał jest większy w porównaniu z podażą, tym stopa procentowa jest wyższa i odwrotnie.

Oczywiście, wszystkie te relacje ekonomiczne powinny występować w warunkach gospodarki w pełni otwartej w obrębie ugrupowania, co oznacza, iż narodowe bądź ponadnarodowe ośrodki integracyjne nie mogą w niczym ograniczać powiązań instytucjonalnych i rzeczowych w tym ugrupowaniu. Nie mogą one również ingerować w funkcjonowanie wolnego rynku walutowego, rynku kapitałowego, a także rynku towarowego, korygując rynkową wartość kursu walutowego, stopy procentowej czy cen towarów i usług. Obowiązkiem władz ustawodawczych jest wprowadzenie takich ustaw, które nie naruszają zasad wolnego rynku i wolnego handlu. W pierwszym rzędzie chodzi o ustawę budżetową, która powinna gwarantować równowagę dochodów i wydatków budżetowych. Władza ustawodawcza powinna również zagwarantować autonomię banku centralnego i niezależność prowadzonej przez niego polityki pieniężnej, w tym polityki stopy procentowej. Władza wykonawcza powinna zagwarantować odpowiednie warunki dla wolnej gry popytu i podaży, a więc sprzyjać istnieniu na rynku wielu podmiotów gospodarczych (przedsiębiorstw produkcyjnych, inwestycyjnych, banków komercyjnych itp.) konkurujących ze sobą. Do obowiązków władzy wykonawczej należy tym samym zwalczanie monopolii i przeciwdziałanie monopolizacji rynku.

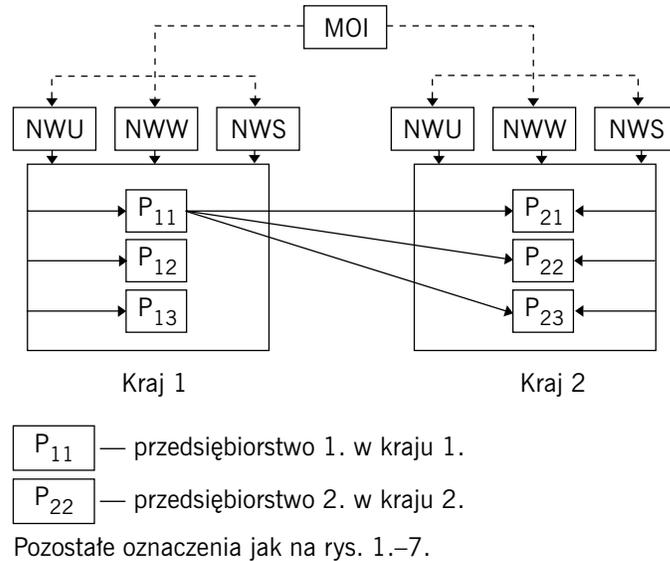
U podstaw mechanizmu wolnego rynku i wolnego handlu znajduje się założenie, że w każdym z integrujących się krajów jest wielu producentów konkurujących ze sobą o względy konsumentów, których również jest wielu. Co więcej, zakłada się, iż podmioty (producenci oraz konsumenci) mają zbliżoną „siłę” ekonomiczną, co zapewnia im równą pozycję na rynku.

Mechanizm wolnego rynku i wolnego handlu może funkcjonować w warunkach modelu międzynarodowej integracji gospodarczej bądź też w warunkach modelu ponadnarodowej integracji gospodarczej. W praktyce najczęściej modele mają charakter „mieszany”; część decyzji integracyjnych podejmowana jest przez ponadnarodowy ośrodek integracyjny, pozostałe decyzje przez ośrodki narodowe na podstawie zaleceń ośrodka międzynarodowego.

W przypadku modelu międzynarodowej integracji gospodarczej mechanizmy wolnego rynku i wolnego handlu funkcjonujące w poszczególnych krajach są częściami składowymi mechanizmu rynku międzynarodowego w obrębie ugrupowania. Zasady ich funkcjonowania kształtowane są przez narodowe ośrodki władzy ustawodawczej, wykonawczej i sądowej na podstawie zaleceń międzynarodowego ośrodka integracyjnego (MOI). Przejawem tego jest koordynacja narodowej polityki integracyjnej (na rys. 8. jej wyrazem są linie ciągłe ukierunkowane z narodowych ośrodków integracyjnych na przedsiębiorstwa w obu krajach: P_{11} , P_{12} i P_{13} — w kraju 1. oraz P_{21} , P_{22} i P_{23} — w kraju 2.).

Przedsiębiorstwa są w pełni niezależne w podejmowaniu decyzji integracyjnych, kierują się wyłącznie parametrami rynku międzynarodowego.

W modelu tym dominują powiązania horyzontalne między przedsiębiorstwami.

Rys. 8.

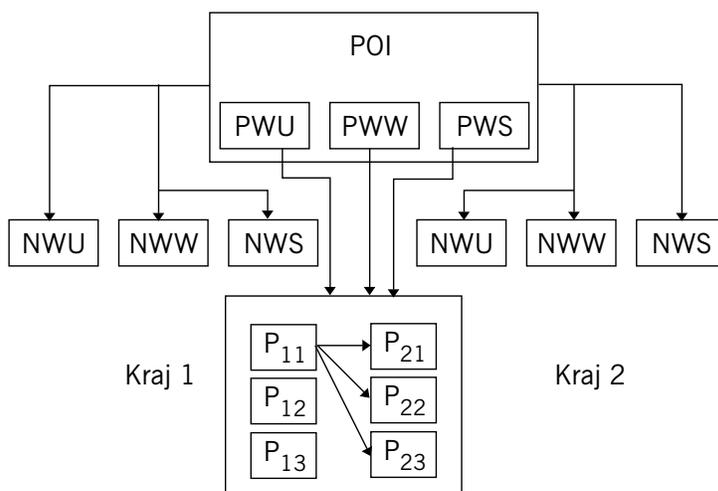
Mechanizm wolnego rynku i wolnego handlu w warunkach modelu integracji międzynarodowej

Warunkiem utworzenia międzynarodowego mechanizmu integracji gospodarczej jest dopasowanie prawa, sposobów jego przestrzegania i metod zapobiegania naruszaniu wolnego rynku i wolnego handlu w obrębie ugrupowania. Jest to proces długi i żmudny.

Mała skuteczność tego typu polityki integracyjnej, wynikająca z suwerenności narodowych ośrodków władzy ustawodawczej, wykonawczej i sądowniczej oraz związanej z tym możliwości niepodporządkowania się MOI, znacznie wydłuża okres integracji i zwiększa straty z tym związane.

W przeciwieństwie do tego w modelu integracji ponadnarodowej istnieje możliwość zastąpienia narodowych mechanizmów wolnego rynku i wolnego handlu jednym mechanizmem wolnorynkowym, z jedną wspólną walutą, jednym bankiem centralnym i jedną władzą ustawodawczą, wykonawczą i sądowniczą. Narodowe ośrodki tej władzy pełnią w tym przypadku jedynie funkcję administratora lokalnego. Ilustruje to rys. 9

Ośrodek ponadnarodowy jedynie informuje narodowe ośrodki władzy ustawodawczej, wykonawczej i sądowniczej o podjętych decyzjach kształtujących ponadnarodowy mechanizm integracji oddziałujący na decyzje podmiotów gospodarczych uczestniczących w procesie integracyjnym. Rozwiązanie to jest z technicznego punktu widzenia znacznie sprawniejsze od poprzedniego; z łańcucha decyzyjnego znikają bowiem narodowe ośrodki władzy. Nie jest to jednak jedyna zmiana; zmieniają się bowiem zarazem kryte-

Oznaczenia jak na rys. 1.–8.

Rys. 9.

Mechanizm wolnego rynku i wolnego handlu w modelu integracji ponadnarodowej

ria podejmowania decyzji integracyjnych przez podmioty (przedsiębiorstwa) uczestniczące w tym procesie; kryterium różnic komparatywnych w kosztach zostaje bowiem zastąpione kryterium różnic absolutnych. Powiązania rzeczowe typu horyzontalnego zastępowane są jednocześnie przez powiązania wertykalne. Przepływ czynników produkcji w skali ugrupowania integracyjnego stwarza bowiem możliwość lokalizacji przedsiębiorstw w dowolnym miejscu w obrębie ugrupowania. Wymiana gotowych wyrobów ustępuje więc miejsca rozwojowi powiązań kooperacyjnych.

Tego typu mechanizm może funkcjonować na obszarze o wyrównanym poziomie rozwoju gospodarczego, grupującym konkurencyjne względem siebie przedsiębiorstwa o podobnym potencjale ekonomicznym. W innym przypadku jednostki słabsze i mniejsze zostałyby szybko doprowadzone do bankructwa przez przedsiębiorstwa silniejsze i większe. Nie mogłyby one bowiem liczyć na jakiegokolwiek wsparcie ze strony narodowych ośrodków władzy; w przypadku tego rozwiązania ośrodki te z założenia nie mają uprawnień do takiej działalności. Ponadto mechanizm wolnego rynku i wolnego handlu ze swej natury wyklucza wspomaganie podmiotów gospodarczych.

Model integracji ponadnarodowej z jednym mechanizmem wolnorynkowym obejmującym wszystkie integrujące się kraje jest najbardziej skutecznym rozwiązaniem dla ugrupowań typu: wolnego rynku, unii monetarnej, unii ekonomicznej oraz pełnej integracji gospodarczej. Jego wprowadzenie, związane z ograniczeniem suwerenności narodowej, napotyka jednak poważne ograniczenia.

3.3. Mechanizm rynku regulowanego

Mechanizm rynku regulowanego ma zastosowanie wtedy, gdy część krajów członkowskich ugrupowania integracyjnego nie spełnia niektórych warunków integracji gospodarczej. Dotyczy to zwłaszcza przypadku, gdy do ugrupowania przyjęte zostają państwa o niższym poziomie rozwoju gospodarczego, niekonkurencyjnych strukturach gospodarczych, słabszych podmiotach uczestniczących w procesie integracji. Mechanizm wolnorynkowy naraziłby te kraje na straty, pozbawiając je szans w walce konkurencyjnej z silniejszymi partnerami.

Dlatego też — z teoretycznego punktu widzenia — możliwe jest wprowadzenie dla tych krajów rozwiązania przejściowego — „ulgowego”, stwarzającego im korzystniejsze warunki integracji z krajami silniejszymi ekonomicznie w porównaniu z mechanizmem wolnorynkowym.

Inaczej wygląda to rozwiązanie w warunkach modelu międzynarodowej integracji, inaczej w warunkach modelu integracji ponadnarodowej.

W warunkach modelu międzynarodowej integracji zasady funkcjonowania rynku i handlu regulowanego ustalają narodowe ośrodki integracyjne na podstawie zaleceń ośrodka międzynarodowego. Oznacza to, iż pełnią one podwójną funkcję; z jednej strony — są „stróżami” porządku wolnorynkowego, z drugiej zaś — pełnią funkcję regulacyjną.

Pełniąc funkcję „stróża” rynkowego porządku, ośrodki integracyjne czynią to samo, co robiły w wolnorynkowym mechanizmie integracji, a więc dbają o to, by porządek prawny w obrębie ugrupowania był zgodny z zasadami rynku, przeciwdziałają zakłócaniu funkcjonowania mechanizmów rynkowych oraz stosują środki przymusu w celu zapewnienia prawidłowej realizacji umów i kontraktów zawieranych zgodnie z prawem przez podmioty gospodarcze.

Regulując funkcjonowanie mechanizmu rynkowego, ośrodki integracyjne wykorzystują dwa rodzaje narzędzi; po pierwsze — narzędzia ogólnej polityki ekonomicznej, po drugie zaś — narzędzia zagranicznej polityki ekonomicznej. Do narzędzi ogólnej polityki ekonomicznej należy zaliczyć politykę stopy procentowej, politykę kursu walutowego, politykę budżetową, politykę finansową, w tym fiskalną, politykę cenową, politykę pieniężną, politykę kredytową. Do narzędzi zagranicznej polityki ekonomicznej należy zaliczyć politykę taryfową (celną) oraz politykę para- i pozataryfową.

Mechanizm rynku i handlu regulowanego integracji jest propozycją teoretyczną postkeynesowskiej szkoły ekonomii [Krugman, 1991]. Wychodzi ona z założenia, że mechanizm wolnego rynku i wolnego handlu nie jest konstrukcją doskonałą w każdych warunkach; dlatego też, gdy integrujące się kraje różnią się poziomem rozwoju, strukturą gospodarczą, wielkością potencjałów i siłą ekonomiczną podmiotów uczestniczących w procesie integracji, ośrodki (narodowe lub ponadnarodowe) powinny za pomocą narzędzi polityki ekonomicznej sprowadzić je do wspólnego mianownika, wspomagając słabszych i ograniczając pole działania silniejszych.

Zdaniem zwolenników mechanizmu rynku i handlu regulowanego wolny rynek i wolny handel jest konstrukcją doskonałą, ale wyłącznie z punktu widzenia krajów najwyżej uprzemysłowionych, o konkurencyjnych gospodarkach i podmiotach najsilniejszych, które w każdych warunkach są w stanie zdobyć przewagę nad partnerami. Nic więc dziwnego, że te właśnie kraje i podmioty gospodarcze sprowadzają rolę ośrodków integracyjnych wyłącznie do zapewnienia niczym nieograniczonego funkcjonowania mechanizmu wolnego rynku i wolnego handlu. Zapewnienie krajom słabiej rozwiniętym równych szans w procesie integracji regionalnej wymaga ponadto — zdaniem zwolenników mechanizmu rynku i handlu regulowanego — wyposażenia ośrodków integracyjnych (narodowych, między- lub ponadnarodowych) w funkcje regulacyjne.

Zakres funkcji regulacyjnych może być w procesie integracji zróżnicowany i zmienny w czasie.

Gdy integracja gospodarcza odpowiada wymogom modelu integracji międzynarodowej, a więc, gdy dominują powiązania horyzontalne między krajami uczestniczącymi w ugrupowaniu (strefa wolnego handlu, unia celna), najprostszym sposobem dopasowania mechanizmu wolnorynkowego do potrzeb krajów członkowskich, które nie są w stanie sprostać wymogom konkurencji ze strony krajów wyżej uprzemysłowionych, jest wykorzystanie ceł, narzędzi para- i pozataryfowych. Wyrazem tego może być np. zgoda państw silniejszych ekonomicznie na stosowanie ceł przez kraje słabiej rozwinięte jeszcze przez pewien okres po uzyskaniu przez nie pełnego członkostwa w ugrupowaniu integracyjnym.

Jeszcze większe możliwości selektywnego zastosowania stwarzają para- i pozataryfowe narzędzia zagranicznej polityki ekonomicznej, w tym opłaty wyrównawcze, opłaty fiskalne i specjalne, subwencje, a także ograniczenia ilościowe, ograniczenia dewizowe, zakupy rządowe, handel państwowy itp. Wszystkie one mogą dotyczyć wybranego towaru lub grupy towarowej, jednego bądź kilku krajów.

O wiele szerszy zakres oddziaływania ośrodków integracyjnych na procesy integracyjne stwarza korekta kursu walutowego. Jej skutkami są bowiem objęte wszystkie towary eksportowane i importowane przez dany kraj, a pośrednio także towary przeznaczone na jego rynek wewnętrzny. Regulowanie to, ograniczające bądź zwiększające skalę aprecjacji (deprecjacji) waluty narodowej danego kraju (a także jej rewaluację bądź dewaluację), koryguje efektywność wymiany towarowej tego kraju.

Oddziaływanie ośrodków integracyjnych może się odbywać także poprzez regulowanie poziomu stopy procentowej, a więc kształtowanie zakresu jej odchylenia od poziomu równowagi popytu z podażą kapitału. Stopa procentowa wyższa od poziomu równowagi ogranicza zapotrzebowanie na kapitał, działa tym samym ograniczająco na aktywność inwestycyjną i produkcyjną podmiotów gospodarczych uczestniczących w procesie integracyjnym. Niższa od poziomu równowagi stopa procentowa oddziałuje w kierunku przeciwnym.

Ważnym narzędziem regulacji procesów integracyjnych przez ośrodki integracyjne jest także polityka pieniężna; wyrazem tej regulacji może być określenie stopnia restrykcyjności polityki — im polityka pieniężna jest bardziej restrykcyjna, tym bardziej ograniczająco działa na rozwój gospodarczy i odwrotnie. Jednocześnie wzrost stopnia restrykcyjności polityki pieniężnej sprzyja ograniczaniu inflacji. „Poluzowanie” tej polityki działa w kierunku przeciwnym. Wszystko więc zależy od wyboru podstawowych celów integracji przez ośrodki integracyjne.

Także regulowanie polityki fiskalnej danego kraju może być ważnym narzędziem oddziaływania na jego integrację z ugrupowaniem. Wyrazem tego regulowania może być określenie wysokości stóp podatkowych oraz skali podatkowej. W okresie krótkim wysokie stopy podatkowe zwiększają dochody budżetu państwa i możliwości finansowania wydatków z tego budżetu (w postaci inwestycji autonomicznych, celów socjalnych itp.). Jednocześnie oddziałują one negatywnie na możliwości finansowania produkcji i inwestycji przez podmioty gospodarcze. W okresie długim wysokie stopy podatkowe działają podwójnie negatywnie; przez zmniejszanie skali działalności produkcyjnej i inwestycyjnej podmiotów gospodarczych ograniczają one dochody budżetu, a w rezultacie wpływają ujemnie na możliwości finansowania inwestycji autonomicznych oraz innych wydatków państwa.

Ośrodki integracyjne mogą również oddziaływać na funkcjonowanie mechanizmu rynkowego, określając skalę deficytu budżetowego; ograniczenie deficytu do minimum zmniejsza zakres swobody państw uczestniczących w procesie integracyjnym, zwiększa natomiast rolę samodzielnych podmiotów gospodarczych; wzrost deficytu budżetowego działa w kierunku przeciwnym. Pierwsze rozwiązanie sprzyja ograniczaniu inflacji, drugie rodzi tendencje przeciwstawne.

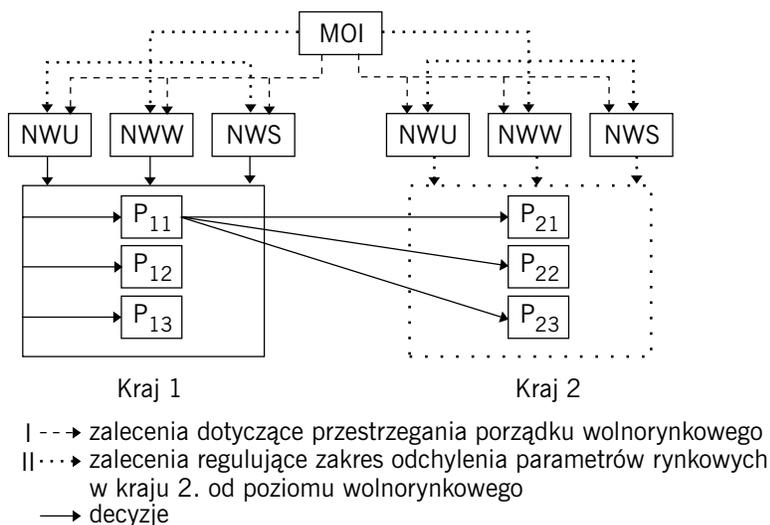
Zakres i formy regulacji mechanizmu funkcjonowania ugrupowania integracyjnego składającego się z dwu krajów odzwierciedla model graficzny na rys. 10.

Zgodnie z tym modelem w kraju 1. funkcjonuje mechanizm wolnego rynku i wolnego handlu zintegrowany z wolnorynkowym mechanizmem integracji. Narodowe ośrodki władzy ustawodawczej, wykonawczej i sądowniczej pełnią wyłącznie funkcję „stróża” porządku, transformując zalecenia międzynarodowego ośrodka integracyjnego w decyzje przekazywane przedsiębiorstwom (P_{11} , P_{12} , P_{13}) za pośrednictwem parametrów mechanizmu wolnorynkowego (linia ciągła otaczająca przedsiębiorstwa).

W kraju 2. natomiast mechanizm wolnego rynku i wolnego handlu poddany został korekcie w celu wyrównania jego pozycji konkurencyjnej w stosunku do kraju 1. Narodowe ośrodki władzy ustawodawczej, wykonawczej i sądowniczej w kraju 2. uzyskały więc zgodę ośrodków władzy ustawodawczej, wykonawczej i sądowniczej w innych krajach członkowskich ugrupowania integracyjnego (w tym wypadku kraju 1.) na wprowadzenie przejściowych (czasowo) odchyleń od poziomu wolnorynkowego wybranych parametrów

mechanizmu ekonomicznego (np. cen w wyniku zastosowania ceł, opłat wyrównawczych bądź subwencji). Linia kropkowana odzwierciedla zalecenia międzynarodowego ośrodka integracyjnego dotyczące czasokresu i form regulacji przekazywane narodowym ośrodkom władzy; w tym krajowi 1. — do wiadomości, krajowi 2. zaś — do praktycznego zastosowania.

Powiązania między przedsiębiorstwami, mające w przeważającej części charakter horyzontalny, kształtowane są w innych warunkach w kraju 1. niż w kraju 2. W pierwszym przypadku warunki te determinowane są wyłącznie przez parametry wolnorynkowe, w kraju drugim zaś — przez parametry skorygowane — odchylające się od poziomu równowagi wolnorynkowej.

Pozostałe oznaczenia jak na rys. 1.–9.

Rys. 10.

Mechanizm rynku i handlu regulowanego w warunkach modelu integracji międzynarodowej

W odróżnieniu od międzynarodowego mechanizmu wolnego rynku i wolnego handlu mechanizm rynku i handlu regulowanego kształtowany jest dwoma kanałami; pierwszy z nich (oznaczony na rys. 10. jako I) jest identyczny jak w przypadku mechanizmu wolnego rynku i wolnego handlu (kreowanie prawa, dbanie o to, by prawo to było przestrzegane i zapobieganie naruszaniu zasad wolnego rynku i wolnego handlu); drugi z kanałów (oznaczony na rys. 10. jako II), który nie występował w przypadku mechanizmu wolnego rynku i wolnego handlu, transmituje regulacje międzynarodowego mechanizmu integracji.

W obu przypadkach zasadniczą rolę odgrywają narodowe ośrodki integracyjne; tylko one bowiem mogą podejmować decyzje. Międzynarodowy ośrodek integracyjny uprawniony jest jedynie do wydawania zaleceń. Podobnie więc jak w przypadku mechanizmu wolnego rynku i wolnego handlu zalecenia przekazane z międzynarodowego ośrodka integracyjnego do narodowych

ośrodków integracyjnych mogą być „przetworzone” na decyzje bądź nie. W dotychczasowej historii Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej, a następnie Unii Europejskiej, było wiele przypadków, gdy kraje prowadziły autonomiczną politykę na pewnych odcinkach. Na przykład, tuż po wprowadzeniu tzw. węża w tunelu kilka z nich zrezygnowało ze stosowania jego zasad, wychodząc z założenia, iż podporządkowanie się temu zaleceniu byłoby szkodliwe dla gospodarek narodowych. Nie brakuje też przykładów, gdy niektóre kraje w ogóle nie podejmowały działań zalecanych przez instytucje międzynarodowe.

Szczególnie ważne znaczenie mają zalecenia regulacyjne (grupa II), których celem jest określenie zakresu odchylenia między poziomem kursu walutowego, stopy procentowej, wielkością deficytu budżetowego itp. stosowanych w kraju 2. a poziomem równowagi w warunkach wolnego rynku i wolnego handlu, tzn. wtedy, gdy decydują o nim wyłącznie relacje podaży–popytu (kraj 1.). Trudności ulegają spiętrzeniu, gdy kilka krajów — członków ugrupowania — usiłuje stworzyć preferencyjne warunki dla swych przedsiębiorstw.

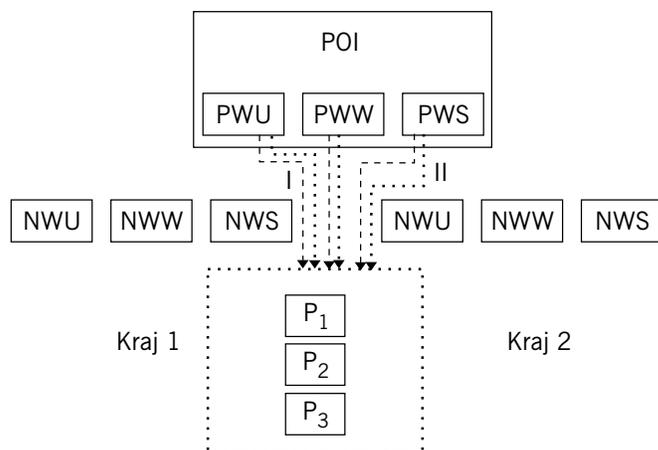
Dlatego też międzynarodowy ośrodek integracyjny ustala na ogół przedział, w którego ramach mieścić się powinny odchylenia między poziomem równowagi hipotetycznym a poziomem rzeczywistym. Na przykład, kurs walutowy może się wahać w granicach $\pm 2,5\%$, stopa procentowa $\pm 3\%$, deficyt budżetu państwa $\pm 3\%$ itp. Często jednak przedziały ustalone przez międzynarodowy ośrodek integracyjny są zbyt wąskie, w związku z czym integrujące się kraje wychodzą poza nie, stosując się do otrzymywanych zaleceń. W warunkach integracji o charakterze międzynarodowym jest to dopuszczalne.

W przypadkach takich, kraje niestosujące się do zaleceń międzynarodowego ośrodka integracyjnego wspomagają swoje podmioty gospodarcze administracyjnie w stopniu większym niż ich partnerzy. Na przykład, niech dopuszczalny zakres odchylenia kursu walutowego od kursu równowagi wynosi $\pm 2,5\%$, a jeden z integrujących się krajów dokonuje deprecjacji swojej waluty o 5%; w tym przypadku wszyscy eksporterzy w tym kraju uzyskują, w porównaniu z podmiotami w pozostałych krajach, dodatkowe 2,5-procentowe wsparcie administracyjne i są bardziej konkurencyjni. Podobne preferencje mogą uzyskać podmioty gospodarcze w kraju, który w większym stopniu, niż to określił międzynarodowy ośrodek integracyjny, odchylił stopę procentową w swoim kraju od poziomu równowagi.

Dlatego też sprawą podstawową w warunkach integracji gospodarczej jest uzyskanie przez międzynarodowy ośrodek integracyjny akceptacji wszystkich krajów uczestniczących w procesie regulacji mechanizmu rynkowego co do zakresu tej regulacji. Procedura tych uzgodnień jest jednak żmudna i długotrwała i nie zawsze kończy się pożądanym efektem.

Trudności tych pozbawiony jest mechanizm rynku i handlu regulowanego sprzężony z ponadnarodowym modelem integracji. W tym przypadku zarówno regulacje grupy I, jak też grupy II, określane przez ponad-

narodowy ośrodek integracyjny, mają formę decyzji i są obligatoryjne dla wszystkich krajów. Ilustruje to rys. 11.

Oznaczenia jak na rys. 1.–10.

Rys. 11.

Mechanizm rynku i handlu regulowanego w warunkach modelu integracji ponadnarodowej

Na mechanizm rynku i handlu regulowanego ponadnarodowy ośrodek integracyjny oddziałuje w tym przypadku dwoma kanałami. Pierwszy (I) jest identyczny jak w przypadku ponadnarodowego mechanizmu wolnego rynku i wolnego handlu. POI kreuje tu prawo zgodne z logiką mechanizmu rynkowego, przeciwdziałając zakłóceniom tej logiki przez działania podmiotów gospodarczych oraz dba o to, by prawo to było przestrzegane przez osoby prawne i fizyczne. Drugi kanał (II) wykorzystywany jest do regulowania narzędzi mechanizmu rynkowego, w tym pieniądza ponadnarodowego, jego kursu w stosunku do walut spoza ugrupowania, stopy procentowej itp.

Narodowe ośrodki władzy ustawodawczej, wykonawczej i sądowej informowane są przez ponadnarodowy ośrodek integracyjny o podjętych działaniach, nie mogą się jednak sprzeciwić tym działaniom, pełniąc jedynie funkcję administratora lokalnego (por. rys. 11.).

Rozwiązanie to z technicznego punktu widzenia jest o wiele sprawniejsze niż poprzednie. Eliminuje bowiem szereg ogniwo pośrednich w postaci narzędzi narodowych mechanizmów rynku i handlu regulowanego, skracając czas oddziaływania i skuteczność regulowania procesów integracyjnych przez POI.

Ponadnarodowy mechanizm rynku i handlu regulowanego, likwidując te mankamenty, stawia jednak dodatkowe wymagania i rodzi nowe dylematy. Do wymagań tego rozwiązania należy zaliczyć zwłaszcza identyczne bądź zbliżone poziomy rozwoju i całkowicie komplementarne (wewnątrzgałęziowo) struktury gospodarcze. Tylko w takich warunkach bowiem komparatywne

kryteria podejmowania decyzji gospodarczych w obrębie ugrupowania integracyjnego zastąpić można kryteriami różnic absolutnych w nakładach.

Niespełnienie tych warunków wymaga od ponadnarodowego ośrodka integracyjnego zastosowania narzędzi wspierających podmioty gospodarcze słabiej rozwinięte, znajdujące się w regionach gorzej wyposażonych w infrastrukturę gospodarczą itp. Wtedy właśnie mechanizm ponadnarodowego rynku i handlu regulowanego może (i powinien) różnić się od ponadnarodowego mechanizmu wolnego rynku i wolnego handlu.

Wyrównywanie w obrębie ugrupowania integracyjnego poziomów rozwoju i możliwości konkurencji podmiotów gospodarczych prowadzi do przekształcenia ponadnarodowego mechanizmu rynku i handlu regulowanego w ponadnarodowy mechanizm wolnego rynku i wolnego handlu.

Praktyka integracji regionalnej prowadzi na ogół do kompromisów; „czyste” modele należy traktować jako rozwiązania teoretyczne. W praktyce część decyzji integracyjnych jest podejmowana przez narodowe ośrodki integracyjne samodzielnie, część decyzji ośrodki te podejmują pod wpływem zaleceń międzynarodowego ośrodka integracyjnego, część decyzji podejmuje wreszcie ponadnarodowy ośrodek integracyjny. Podział zakresu podejmowania decyzji przez poszczególne ośrodki integracyjne jest wynikiem uzgodnień i konsultacji prowadzonych między nimi.

Także mechanizmy funkcjonowania rynku integracyjnego nie są „czyste”, lecz „mieszane”, co oznacza, iż niektóre narzędzia tego rynku są regulowane przez ośrodki integracyjne (narodowe bądź ponadnarodowe — w zależności od modelu integracji), pozostałe zaś są wolne, a więc kształtowane wyłącznie przez relacje podaży i popytu towarów, usług i czynników produkcji.

Doświadczenia dotychczasowej praktyki wykazują zmniejszanie się zakresu rozwiązań typowych dla modelu międzynarodowej integracji gospodarczej oraz mechanizmu rynku i handlu regulowanego. Innymi słowy, praktyka integracji zmierza w kierunku modelu integracji ponadnarodowej i mechanizmu wolnego rynku i wolnego handlu. W jakim stopniu jednak jest to rezultatem dominującej od kilkudziesięciu lat w teorii i polityce liberalno-monetarnej szkoły ekonomicznej, w jakim zaś stopniu pozwalają na to warunki integracji występujące w Unii Europejskiej, na to pytanie trudno jednoznacznie odpowiedzieć¹³.

4. Wnioski dla praktyki integracyjnej

W dotychczasowej modelowej analizie procesu integracji gospodarczej zasadnicza uwaga została skierowana na ewolucję powiązań instytucjonalnych. Strefa wolnego handlu — jako najprostszy model integracji — oznaczała potrzebę uzyskania zgody krajów członkowskich na zawarcie odpowiedniej umowy o likwidacji ceł (bądź też ograniczeń ilościowych) w handlu wza-

¹³ Por. [Tichy, 1992; Wojtyna, 1998].

jemnym. Unia celna wymagała dodatkowo ujednoczenia poziomu taryfy celnej z krajami spoza ugrupowania. Wspólny rynek nie był możliwy bez likwidacji barier w przepływie czynników produkcji między krajami, a unia monetarna — bez ujednoczenia zasad prowadzenia polityki walutowej, unia ekonomiczna zaś — zasad całej polityki ekonomicznej. Unia polityczna wymagała jednolitej polityki wewnętrznej i zagranicznej *sensu stricto*, pełna integracja gospodarcza zaś — jednolitości politycznej i ekonomicznej ugrupowania.

Takie podejście do modelowego ujęcia integracji gospodarczej nie wyjaśniało jednak przyczyn przechodzenia od jednego do drugiego rozwiązania. Swego rodzaju wizjonerem był Bela Balassa [1964], który już na początku lat sześćdziesiątych sformułował dalekosiężną ewolucję modeli integracji. Nie wyjaśniał on jednak głównych przyczyn tej ewolucji. Wynikało to zapewne z faktu nie do końca jeszcze zaakceptowanego wtedy przez teoretyków poglądu o nieuchronności zastąpienia przepływu wyrobów gotowych w skali międzynarodowej przez przepływ czynników produkcji i komparatywnej przewagi w kosztach — przez przewagę absolutną w procesie lokalizacji produkcji w skali międzynarodowej.

U podstaw niniejszej analizy modeli integracji gospodarczej znalazły się dwa kryteria: związki rzeczowe (realne) i instytucjonalne (w sferze polityki gospodarczej) między integrującymi się krajami. Przy takim podejściu do konstruowania modeli integracji nieuchronna wydaje się ewolucja od modeli integracji międzynarodowej do modeli integracji ponadnarodowej.

Model najprostszy może przynieść satysfakcjonujące efekty, gdy główną formą powiązań rzeczowych w procesie integracji są powiązania horyzontalne między krajami. Występują one w warunkach braku przenośności czynników produkcji. Występowanie takiej przenośności znacznie komplikuje proces integracji; powiązania horyzontalne ustępują bowiem wertykalnym; miejsce gotowych wyrobów w wymianie między integrującymi się krajami zajmują zaś związki kooperacyjne.

W rezultacie pojawiają się tendencje do integracji ponadnarodowej. Wertykalny charakter powiązań rzeczowych prowadzi bowiem do przekształcania ugrupowań integracyjnych w jednolite organizmy gospodarcze; model międzynarodowej integracji gospodarczej staje się w tej sytuacji czynnikiem hamującym ich rozwój.

Dotychczasowa praktyka integracji gospodarczej w niewielkim stopniu korzystała z analizy modelowej. Tworzenie ugrupowań integracyjnych (począwszy od Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej, a skończywszy na Unii Europejskiej) odbywało się metodą eklektyczną. Jej zwolennikiem był zarówno Robert Schumann, który zbudował podwaliny integracji europejskiej, jak też Jacques Delors, który odegrał ważną rolę przy powstawaniu Unii Europejskiej¹⁴.

¹⁴ Por. [Marszałek, 2001, s. 42]. Zdaniem R. Schumanna Europa nie zostanie zintegrowana za jednym zamachem, w ramach docelowej konstrukcji całościowej, lecz dzięki konkretnym przedsięwzięciom w wybranych dziedzinach.

Istotę podejścia eklektycznego stanowi tworzenie wyjściowej, wycinkowej opcji układu integracyjnego oraz rozszerzanie jej o nowe elementy w trakcie realizacji w praktyce. Konstrukcja wyjściowa jest przy tym na ogół możliwie najprostsza, by mogła być zaakceptowana przez wszystkie kraje zainteresowane uczestnictwem w ugrupowaniu integracyjnym. Upływ czasu powoduje doskonalenie i wzbogacanie tej konstrukcji; dotyczy to zwłaszcza przypadku, gdy jej początkowe elementy nie korespondują ze zmieniającą się rzeczywistością, są wzajemnie sprzeczne bądź też nie przynoszą oczekiwanych rezultatów. Przy zastosowaniu tej metody wypracowywanie wyższych form integracji sprowadza się do wprowadzania korekt i uzupełnień, w wyniku czego pierwotna konstrukcja integracyjna przekształca się w nową, bardziej rozwiniętą formę. Atutem podejścia eklektycznego jest praktyczna użyteczność wprowadzanych form integracji. Wypracowywane są one bowiem w konfrontacji z rzeczywistością. Minusem tego podejścia jest marnotrawienie czasu i wysiłku krajów członkowskich towarzyszące zawsze metodzie prób i błędów.

Analiza modelowa pozwala uniknąć tych błędów odpowiadając *ex ante* na pytanie, który z modeli integracji jest adekwatny do warunków istniejących w ugrupowaniu. Warunki te zmieniają się bowiem w związku z rozwojem sił wytwórczych, a także w wyniku postępującej w gospodarce światowej globalizacji.

Bibliografia

- Balassa B., 1961, *The Theory of Economic Integration*.
- Baldwin R., Venables A. J., 1995, *Regional Economic Integration*, w: *Technology and Trade*, Grossman G. M., Helpman E. (wyd.), *Handbook of International Economics*, Elsevier, Amsterdam.
- Bożyk P., 2002, *Integracja gospodarcza w Europie i świecie*, w: Bożyk P., Misala J., Puławski M., *Międzynarodowe stosunki ekonomiczne*, PWE, Warszawa.
- Bożyk P., Guzek M., 2002, *Teoria integracji socjalistycznej*, w: Bożyk P., Misala J., Puławski M., *Międzynarodowe stosunki ekonomiczne*, PWE, Warszawa.
- Coase R. N., 1937, *The Nature of the Firm*, „*Economica*” nr 4.
- Czepurko A., 1972, *Cło w handlu międzynarodowym*, PWE, Warszawa.
- de Vet J. M., 1993, *Globalization Local and Regional Competitiveness*, „*STI Review*” nr 13.
- Grossman G. M., Helpman E., 1980, *Comparative Advantage and Long-Run Growth*, „*American Economic Review*” t. 80, nr 1.
- Krugman P., 1991, *Geography and Trade*, Mand T Press, Cambridge, Mass.
- Ładyka S., 2000, *Z teorii integracji gospodarczej*, SGH, Warszawa.
- Madej Z., 2002, *Modele polskiej polityki gospodarczej wobec Rosji na tle integracji z Unią Europejską*, Instytut Gospodarki Światowej, SGH, Warszawa, materiał niepublikowany.
- Marszałek A., 2001, *Wprowadzenie do teorii suwerenności i integracji europejskiej*, Instytut Europejski, Łódź.
- Marszałek A., 1996, *Z historii europejskiej idei integracji międzynarodowej*, Łódź.
- Międzynarodowe stosunki gospodarcze*, 1999, Budnikowski A., Kawecka-Wyrzykowska E. (red.), PWE, Warszawa.
- Mundell R. A., 1961, *A Theory of Optimum Currency Areas*, „*The American Economic Review*”, wrzesień.

- Pelkmans J., 1997, *European Integration, Methods and Economic Analysis*, Longman.
- Pentland Ch., 1973, *International Theory and European Integration*, Faber and Faber, London.
- Scott A. J., 1999, *Regions and the World Economy*, Oxford University Press, Oxford.
- Storper M., 1992, *The Limits to Globalization: Technology Districts and International Trade*, „Economic Geography” nr 68.
- Tichy G., 1992, *Theoretical and Empirical Considerations on the Dimension of an Optimum Integration Area in Europe*, „Aussenwirtschaft” rocznik 47, zeszyt nr 1.
- Williamson O. E., 1975, *Markets and Hierarchies: Analysis and Antitrust Implications*, New York Free Press.
- Wojtyna A., 1998, *Teoretyczne kontrowersje wokół Unii Gospodarczej i Walutowej*, „Gospodarka Narodowa” numer specjalny, czerwiec.

A b s t r a c t Models and Mechanisms of Economic Integration

In the paper, attempt at a model approach to economic integration was made. The hitherto known from the literature approach to this problem focussed on the institutional criterion, i.e. on differences in the integration policy. The author introduced an additional criterion regarding the differences in the material links among the integrating countries. As a result, models of international and supranational integration were built.

The international integration model can yield satisfactory results where the main form of material connections in the integration process consists in horizontal links in the shape of product flows, thus under conditions of lack of transferability of the productive factors. Existence of transferability of the productive factors makes the integration process more complex, since horizontal links do not equal the vertical ones: in the trade among the integrating countries the place of finished goods is taken over by subconsignment and co-operation links. As a result, trends appear towards supranational integration and substitution of the criterion of absolute advantage from integration for the criterion of comparative advantage.

The hitherto existing practice of economic integration has made an only limited use of the model analysis. The build-up of integration groups (from the European Coal and Steel Community up to the European Union) was carried out by the eclectic method. Under this method, elaboration of higher integration forms resolves itself into introduction of successive corrections and supplements to the initial solution as a result of which the existing integration construction is transformed into a new, more developed form. A shortcoming in the eclectic method approach is a waste of time and effort of the member countries, always accompanying the trial-and-error method.

The model analysis permits to avoid such drawbacks.